

דף שבועי

פרשת כי תשא, תשפ"א, מספר 1409

החג ששינה את פניו

יונה בר-מעוז

זמן לא רב לאחר מעמד הר סיני התרחש סיפור העגל. העם הפר את התחייבותו שלא יהיה לו אלוהים אחרים בלעדי ה', ולכן בעת הפיוס בין ה' לעם היה צורך לחדש את הברית, כפי שנאמר בפרשתנו (שמ' לד:י), ובמסגרתה נעשתה חזרה על חלק מהחוקים שהיו בברית הקודמת. גם שלושת הרגלים נזכרו שוב. "חג המצות" באותן מילים ממש, ובתוספת התייחסות למצוות הבכורות, ושני החגים הנוספים נזכרו בשינויים: הביכורים נזכרים בפסוק כג, בצמוד לשם שמשמעותו אינה ברורה: "וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָךְ בְּכוּרֵי קִצִּיר חֹטִים" (שם:כב), ו"חג האסיף" אינו חל "בצאת השנה" אלא בתקופתה: "וְחַג הָאֲסִיף תִּקְוֹפֵת הַשָּׁנָה" (שם:שם).³ ועדיין נשארנו בערפל באשר למועדם ולאורכם של שני החגים הללו.

בפרשת "אמור", שבה יש פירוט של כל המועדים המיוחדים בשנה, החל משבת, מתבררים כמה דברים מהותיים (וי' כ"ג: 1) ל"חג המצות" יש היבט חקלאי, מעבר להגדרת זמנו,⁴ כי מביאים בו "עֹמֵר רֵאשִׁית קִצִּירְכֶם" (שם:י). (2) מתברר הקשר בין השם "חג שבועות" ו"חג הביכורים", אך ניתק

לאחר מעמד הר סיני וכריתת הברית בין ה' לעם ישראל ניתן פירוט של מצוות בפרשת "משפטים" (שמ' כא-כג). מצוות השבת נזכרת שוב בשמ' כג:יב, ועימה ניתן ייחוד לימים נוספים בשנה. הראשון שבהם,¹ "חג המצות", כבר פורט בהרחבה עם היציאה ממצרים (שמ' יב-יג), ולכך מתייחס הכתוב האומר: "כִּפְאֶשֶׁר צִוִּיתֶךָ" (שמ' כג:טו). כמו כן, ההדגשה שהחג צריך לחול "לְמוֹעֵד חֲדָשׁ הָאָבִיב" נכפלת (שם:שם). שני חגים נוספים, בעלי אופי חקלאי מובהק, מצורפים מייד: "וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאֲסִיף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֲסֹפְךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה" (שם:טז). לא צוין מועדם המדויק של חגים אלה וגם לא אורכם, אבל מהצמידות ל"חג המצות", שמועדו ואורכו כבר נזכרו, ולאחר הכותרת שניתנה לפני כן: "שְׁלֹשׁ רְגָלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה" (שם:יד), מתקבל הרושם שגם "חג הקציר" וגם "חג האסיף" יחולו באמצע החודש ויימשכו שבעה ימים.²

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** מאמר זה מוקדש לעילוי נשמתה של סבתא חממה, שבשמה נקראתי, אשתו הראשונה של סבי, הרב עודד הכהן, שהכריחה אותו לשאת את סבתי סעידה, אמו של אבי, כדי שיהיו לו בנים כוהנים, יורשי תורתו.

1 מרגע כינונו נקבע שהוא ייעשה בחודש שהוא "רֵאשׁוֹן... לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמ' יב:ב).

2 בייחוד מתבקש הדבר בגלל ההתייחסות הנוספת לאיסור חמץ בצמוד לדרישה להבאת ביכורים: "לֹא תִזְבַּח עַל חֶמֶץ דָּם זִבְחִי... רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֶל-לִהְיֶךָ" (שמ' כג:יח-ט).

3 בתלמוד הירושלמי ראש השנה (פ"א ה"ב) פירשו את "תקופת השנה" כמונח אסטרונומי, זמן שוויון היום והלילה, אך נראה שפשט הכתוב הוא 'סגירת מעגל זמן', כמו באיוב א:ה: "וַיְהִי כִי הִקִּיפוּ יָמֵי הַמְּשִׁתָּה".
4 נראה ש"חדש האביב" משמעו הזמן שהשעורה מגיעה למלוא בישולה אך בטרם תיבש לגמרי, ככתוב: "וְהַפְּשִׁתָּה וְהַשְׁעֲרָה נִכְתָּה כִּי הַשְׁעֲרָה אָבִיב וְהַפְּשִׁתָּה גִבְעַל" (שמ' ט:לא); "וְאִם תִּקְרִיב מִנְחַת בְּכוּרִים לַה' אָבִיב קְלוּי בְּאֵשׁ גֵּרֶשׁ פְּרָמֶל תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בְּכוּרֶיךָ" (וי' ב:יד).

סופי על ידי ההתלהבות שבה נדב העם את החומרים הנחוצים למשכן, כפי שמסופר בפרשת "ויקהל", ובכך כיפר על ההתלהבות לעשיית העגל.

וכך אומר הגר"א (שיה"ש א:ד):

נראה, לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד ביום הכיפורים, ובמחרת יוה"כ "ויקהל משה" וציוה על מלאכת המשכן, וזה היה בי"א תשרי, וכתוב: והעם "הביאו... עוד נדבה בבקר בבקר" – ב' ימים, הרי י"ג בתשרי. ובי"ד בתשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במניין ובמשקל, ובט"ו התחילו לעשות, ואז חזרו ענני הכבוד ולכן אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי.

עם התחלת העבודה הנלהבת להקמת המשכן, חזרו ענני הכבוד לשכון על העם, ואת הפיוס הגדול הזה אנו חוגגים. מעתה, במקום התמקדות בשפע מן הטבע שבחלקו הגדול הוא מעשה ידי אדם, יש חובה להתפעל מן החסד האלוהי ללאום בנקודת הזמן הראשונית שבה נתעצבו ערכי היסוד של עם ישראל, בדומה למשמעות החג הראשון בשנה, "חג המצות".

הכפרה המוחלטת של חטא העגל תסביר גם את הצגתם התמוהה של קורבנות החג הזה בספר במדבר (כ"ח-כ"ט), המפרט את קורבנות המוספים של כל המועדות. בניגוד ליתר המועדות,⁷ אין כל רמז למהותו של החג. הוא איננו "חג הסוכות", לא "חג אסיף" ואיננו קשור ל'צאת השנה', אלא מועד חסר שם, המפתיע בריבוי הקורבנות שבו: "וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם ... וְחֻגְתֶּם חֵג לַה' שְׁבַעַת יָמִים" (במ' כט:יב). חז"ל הבינו⁸ שאלו קורבנות כפרה על 70 אומות העולם, ומסתבר הדבר. שכן, הופעת ענני הכבוד הוכיחה שעוון עם ישראל נמחל סופית, והוא חזר להיות "סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים" (שמ' יט:ה). לכן הוא ראוי להיות "מִמְלַכֶת כְּהַנִּים

7 קורבן הפסח ואכילת מצות נזכרו בחג הראשון, הביכורים ושבועות בחג השני, תרועה בראשית החודש השביעי, וכיפורים בעשירי בו.

8 בבלי סוכה נה ע"ב ושיר השירים רבה א,טו.

הקשר האפשרי בין חג זה למילוי הלבנה באמצע החודש, כי מועדו משורשר על ידי ספירת שבעה שבועות ממועד "חג המצות".⁵ (3 מתברר שאין הביכורים הנזכרים עתה זהים ל"בְּכֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשָׂדֶךָ" (שמ' כג:טז), אלא הם קורבן ציבור (פסוק טו ואילך), שאינו מבטא את שמחת היחיד ותודתו על הצלחת מעשי ידיו. רק בדב' כ"ו יוזכרו ביכורי היחיד.

באשר ל"חג האסיף", הוא נעלם לגמרי בפרשת "אמור", יחד עם "צאת השנה" ו"תקופת השנה". במקומו יש חג בן שבעה ימים, "חג הסוכות" (פס' לה-לו), שמתחיל ביום מילוי הלבנה, אבל הוא באמצע השנה, בחודש השביעי. כמו כן, אין זכר ליבול הנאסף מן השדה, ובמקום זאת יש הוראה מפורשת לשבת בסוכה (פס' מב-מג), בזמן שבו נוטשים את סוכות השמירה בכרמים לאחר גמר הבציר והאסיף.⁶

אמנם, לאחר דברי סיכום על המועדות (פס' לז-לח) באה במפתיע מצוות 'ארבעת המינים' באותו מועד (פס' לט-מ), והיא אכן עוסקת בצמחים, אך אין קשר בינם לבין האסיף מן השדה. כבר בימי בית שני, ללא מחלוקת בין הצדוקים והפרושים, נודע האתרוג כ"פְּרִי עֵץ הַדֶּר" (שם:מ), ודווקא לו אין זמן איסוף כי הוא נלקט כל השנה. ואילו התמר, שאת פריו אכן אוספים באותו זמן, נלקח במצווה זאת לצורך ענפיו בלבד: "כִּפַּת תִּמְרִים" (שם:שם).

רק בספר דברים, כשמשה יסקור שוב את המועדות, הוא יחבר את "חג הסוכות" לעבודת האדמה: "חֵג הַסֹּכֶת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאֶסְפֵּךָ מִגֶּרְךָ וּמִיִּקְבְּךָ" (דב' טז:יג).

השינוי העיקרי באופיו של "חג האסיף" מסתבר לאור דברי הגר"א; הציווי לעשות סוכות ניתן לאחר שכופר חטא העגל באופן

5 למעשה זהו המועד היחיד שלא נזכר זמנו בבירור, ולכן היה מקום לוויכוח בין הצדוקים והפרושים.

6 וכך פירש ר' יוסף בכור שור: "הכי נראה לי לפי הפשט: אתה ישבת בסוכות לשמור תבואתך, כשתבוא לאסוף בבית מאותה סוכה, תעשה סוכה לשם שמים". המחשה לנטישת סוכת הקיץ נמצאת בחזון ישעיהו (א:ח): וְנִוְתְּרָה בֵּת צִיּוֹן כְּסֹכֶה בְּכָרֶם כְּמְלוֹנָה בְּמִקְשָׁה.

שלו זניח ומתבטא רק בקורבן העומר הציבורי. גם "חג הביכורים" איבד את היכולת להיות מוקד לחגיגות חקלאיות, כי הוא נקבע כחלקו השני של אירוע שהתחיל בחג שקדם לו, ואף אין לו תאריך משלו. לעומת זאת, "חג האסיף", שהיה מלכתחילה בסכנה של חגיגות פרועות בשל קרבתו לתקופת הבציר, שינה את אופיו מכול וכול בשל ציווי הסוכות. במקום התכנסות פנימה עם עושר היבול ותחושת ערך עצמי, נקרא האדם לצאת החוצה, כדי לרענן את החוויה של החסות בצל הא-ל. גם כאשר יחזור משה ויחבר בין חג הסוכות לזמן האסיף, וינתן מקום לשמחת האדם על יבולו, לא תהיה זאת שמחה של הוללות ושכרות, אלא היא תקבל צביון של תרומה לחברה ושמחת נתינה, מתוך הכרה שה' הוא מקור הברכה: "וְשִׂמְחַתְּ בְּחֶגְדְּךָ אֶתְּהָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֱלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. שְׁבַעַת יָמִים תַּחַג לֵה' אֶל־לֶחֶד בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֶל־לֶחֶד בְּכָל תְּבוּאֹתֶיךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אֶדְ שִׂמְחָ" (דב' טז:ז-טו).

נוסיף שבתורה שבעל פה הורחקו החגים עוד יותר ממאפיינים פגאניים. האירוע ההיסטורי של מעמד הר סיני הוצמד ל"חג הביכורים", והוא הפך ל"חג מתן תורה", ובחג הסוכות נוצרה חגיגה גדולה של ניסוך המים במקום ניסוך יין שהיה מתבקש בזמן הזה של השנה. וכך, במקום שמחת האסיף הייתה שמחת בית השואבה. משמעות הדברים הייתה לא התענגות על פרי העמל של האדם, אלא נשיאת עיניים לשמיים לבקשת המטר, רעיון שהתמצה בהכרזה שהכריזו במקדש בחג הסוכות: "אנו ליה-וליה עינינו" (משנה סוכה ה, ד).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

וגוי קדוש" (שם:ו), ולכפר על חטאי שאר האומות.

בעקבות הגר"א נוסף, שחטא העגל הצביע על נטייה עמוקה לאלילות שקיימת בבני אדם, נטייה שלא נעלמה בעקבות המאורע הגדול של ההתגלות בסיני. חגים הנותנים חשיבות לתהליכים טבעיים היו עלולים לחזק את הנטייה הפגאנית שהייתה טבועה ביחס אליהם מאז ומקדם. חגיגות הקציר, ובמיוחד חגיגות הבציר היו תמיד אירועים המוניים, שלעתים תכופות הדרדרו להוללות,⁹ בדומה למה שנרמז גם בחטא העגל: "וַיֵּשֶׁב הָעָם לְאָכַל וּשְׂתוֹ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שם' לב:ו).

ואכן, יש אזכורים בתנ"ך שבשבת העם על אדמתו היו הקציר והבציר כרוכים בחגיגות עממיות מלוות בשתייה. כך נאמר על בעז בסוף עונת הקציר: "וַיֹּאכַל בְּעֵז וַיִּשְׂתֵּי וַיֵּיטֵב לְבוֹ וַיָּבֵא לְשֹׁכֵב בְּקִצְהָ הָעֲרֻמָּה" (רות ג:ז), וישעיהו מתאר: "הַגְדֵּלְתָּ הַשְּׂמֵחָה שְׂמֵחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בְּקִצְרֵי" (ט:ב). ואם בשמחת הקציר שתו, על אחת כמה וכמה נכון היה הדבר בשמחת הבציר, כפי שמראה התנהגותם של בני שכם בימי אבימלך: "וַיֵּצְאוּ הַשְּׂדֵה וַיִּבְצְרוּ אֶת כְּרַמֵּיהֶם וַיִּדְרְכוּ וַיַּעֲשׂוּ הַלּוּלִים וַיָּבֵאוּ בַּיִת אֶל־הֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂתּוּ" (שו' ט:כז). לכך נוספו קריאות השמחה והעידוד של דורכי הענבים בגת, שאולי לוו בשתיית יין, ותוארו על ידי הנביאים: "וַנֶּאֱסַף שְׂמֵחָה וְגִיל מִן הַכְּרָמִל וּבַכְּרָמִים לֹא רִנָּן לֹא יִרְעַע יֵין בִּיקְבִים לֹא יִדְרֵךְ הַדְרֵךְ הַיָּד הַשְּׂבִיתִי" (יש' טז:י). "הַיָּד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ" (יר' כה:ל).

עתה נבין מדוע "חג המצות" אינו נקרא "חג האביב", ובמקום זה מודגש ארבע פעמים ש"חודש האביב" הוא זמן היסטורי, מועד היציאה ממצרים.¹⁰ בהתאם לכך, החג מתקדש בסמלים לזיכרון היסטורי-לאומי: קורבן הפסח, אכילת מצה, איסור חמץ והקדשת הבכורות, בשעה שהצד החקלאי

9 באתר:

<https://www.gotravel.co.il/travel/?p=38>

89 ניתן לקרוא על חגיגות היין העממיות באזור אנדלוסיה בספרד, שאקלימו דומה לאקלים ארץ ישראל.

10 שם' יג:ד; כג:טו; לד:יח; דב' טז:א.